

STRESZCZENIE

Autor: Aleksandra Nowak

Promotor: dr hab. Elżbieta Mazur, prof. UR

Tytuł: „*Nieprzerwany dialog*“. *Twórczość poetycka Adriany Szymańskiej*

Adriana Szymańska, urodzona w 1943 roku w Toruniu, to współczesna poetka, krytyczka, powieściopisarka, eseistka, laureatka nagród literackich. Jest autorką ponad dwudziestu tomów poezji, dwóch powieści opartych na motywach biograficznych, książek dla dzieci, zbioru esejów z podróży po Ameryce Północnej oraz szeregu szkiców o poezji współczesnej. Jej twórczość liryczna nie doczekała się do tej pory całościowego omówienia. Zamierzeniem autorki niniejszej dysertacji jest wypełnienie tego zadania. Rozprawa „*Nieprzerwany dialog*“. *Twórczość poetycka Adriany Szymańskiej* ma charakter monograficzny. Analizie poddano wszystkie zbiory wierszy, utwory rozproszone oraz liryki niepublikowane, przedstawiając je na tle różnych tendencji w polskiej poezji współczesnej i najnowszej.

Podstawowym celem pracy było zbadanie dorobku poetyckiego autorki *Imienia ludzkiego* i usytuowanie go na tle współczesności. Poezję tę wyróżnia szeroko rozumiany dialog, rozmowa – z ludźmi, przyrodą, Bogiem, szerzej – z przestrzenią w ogóle, ale także dialog wewnętrzny. Jest to wobec tego liryka polifoniczna, o czym świadczy występowanie tzw. monologów zdialogizowanych o strukturze monodramowej, gdzie głos podmiotu jest rozszczepiony, zwielokrotniony. To również dialogowanie natury i kultury, liczne odniesienia intertekstualne oraz korespondencja sztuk. Tytułowa formuła ‘nieprzerwany dialog’ wyznacza zatem kierunek badań, stanowiąc jednocześnie kategorię spajającą wywód badawczy.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Wokół biografii literackiej*, prezentuje portret oraz dorobek twórczy poetki. W opracowaniu szkicu wykorzystano m.in. biogramy znajdujące się w informatorach i słownikach pisarzy. Kluczowe okazały się przeprowadzone kwerendy naukowo-badawcze m.in. w muzeach, archiwach, uczelniach, a także korespondencja z Adrianą Szymańską, pracownikami różnych instytucji oraz przyjaciółmi poetki. Zebrane informacje oraz materiały pozwoliły na uporządkowanie faktów biograficznych. Dwa pierwsze podrozdziały (*Rodowód* oraz *Curriculum vitae*) skupione są wokół biografii poetki. Analizie poddane zostały także utwory o charakterze autobiograficznym, gdyż dopełniają i współtworzą

literacką biografię. Ostatni podrozdział (*Dorobek literacki*) prezentuje omówienie dorobku: poetyckiego, prozatorskiego i krytycznoliterackiego Szymańskiej w układzie diachronicznym. Wyróżniono trzy etapy twórczości lirycznej (młodzieńczy, dojrzały, *via crucis* i senilia) oraz zaakcentowano przemiany, jakie w niej zachodziły. Usytuowano ponadto badany dorobek na tle epoki, rozwijając przy tym m.in. kwestię przynależności poetki do pokolenia Nowej Fali (z uwagi na jej debiut książkowy przypadający na rok 1968).

Twórczość poetycka autorki *Kamienia przydrożnego* charakteryzuje się występowaniem lejtmotywów, dlatego też cztery kolejne rozdziały pracy skoncentrowane zostały wokół kluczowych tematów, wyróżniających ten dorobek.

W rozdziale drugim, zatytułowanym „*Ucieleśnianie dotyku*”. *Problematyka ciała i cielesności*, omówiono wiersze, w których wyeksponowana została kategoria ciała. Tę część dysertacji otwiera syntetyczny wstęp, w którym wyjaśniono zasadność wykorzystania osiągnięć fenomenologii oraz somatopoetyki. Szymańska dialoguje z ciałem, wpisując je w różne obszary refleksji. Często definiuje siebie poprzez ciało, łącząc przy tym ów motyw z naturą, o czym traktuje podrozdział pierwszy („*Stoję wewnątrz z sobą w środku...*”). W podrozdziale drugim (*Erotyki*) zinterpretowano utwory miłosne, w których ciało wiąże się z doświadczaniem miłości cielesnej oraz z problematyką metafizyczną, a w podrozdziale trzecim („*Skoroś urodzona*”. *O macierzyństwie*) poddano uwadze liryki podejmujące temat ciąży i motyw macierzyństwa. W podrozdziale czwartym (*Wobec choroby*) omówiono obszary somatyczności, które bywają tabuizowane. Utrata zdrowia ma bowiem zawsze charakter cielesny, co znajduje potwierdzenie chociażby w wierszach szpitalnych Szymańskiej.

Rozdział trzeci, zatytułowany „*Opisać swój podziw*”. *Doświadczenie podróży*, poświęcony jest omówieniu utworów lirycznych, będących reminiscencjami z podróży. Poetka odwiedziła wiele miejsc, utrwalając przy tym swoje wrażenia i przeżycia w wierszach oraz esejach. Celem rozważań było wyeksponowanie literackich obrazów miejsc i przestrzeni, które wyłaniają się z dorobku poetyckiego autorki *Nieprzerwanego dialogu* oraz podkreślenie jej doświadczeń z geografiami literacką. Tę część rozprawy otwierają rozważania dotyczące kategorii czasu, miejsca i przestrzeni w kontekście geopoetyki (*Literackie miejsca i przestrzenie*). Wyróżniono ponadto podróże imaginacyjne oraz intelektualne. Zwrócono uwagę na doświadczanie przestrzeni opierające się na polisensoryczności oraz dialogu, który konstytuuje się w „ucieleśnianiu krajobrazu”. Podrozdział drugi (*Zmysłowe postrzeganie świata*) dowodzi, że poetka wyczulona jest na konkret, uruchamiając w doznawaniu rzeczywistości *sensorium*. Przeprowadzone rozpoznanie pozwoliło także na podjęcie tematów często zapomnianych (*Miejsca pamięci*), które dotyczą problemów przeszłości, trudnej

historii i diaspor. W podrozdziale ostatnim (*Podróże intelektualne*) zinterpretowano utwory, potwierdzające dialogowanie z kulturą, o czym świadczą m.in. nawiązania do sztuki: malarstwa, rzeźby i architektury.

Na osobną uwagę w dorobku poetyckim Szymańskiej zasługują odniesienia do muzyki. Rozdział czwarty zatytułowany *Muzyczne filiacje* skupiony jest wokół badań muzyczno-literackich wpisujących się w obszar komparatystyki oraz badań intertekstualnych. Dialogiczność omawianej liryki oscyluje w tym przypadku wokół integracji literatury i muzyki. W podrozdziale pierwszym (*Muzyka w literaturze*) uwzględniono dokonania i ustalenia badaczy związane z tzw. muzycznością literatury. W kolejnych dwóch podrozdziałach (*Tematy i formy muzyczne* oraz *Poezja jako forma dźwiękowa*), zbadano wybrane utwory poetyckie, by wskazać na bogactwo nawiązań muzycznych uobecniających się zarówno w warstwie semantycznej (terminologia, gatunki muzyczne, nazwiska kompozytorów, nazwy kompozycji muzycznych, instrumentów), jak i brzmieniowej (instrumentacje głoskowe, wyrazy dźwiękonaśladowcze, rytm, aliteracje). Analizy wybranych wierszy potwierdziły, że muzyczność w poezji Szymańskiej przejawia się m.in. w następstwie obrazów metaforycznych, ale też w stosowaniu przez poetkę określonego metrum wierszowania (tonizmu i sylabizmu).

Zasadniczą część rozprawy zamyka rozdział piąty: *O liryce wymiaru sacrum*, w którym omówiono wiersze metafizyczne i religijne. W podrozdziale pierwszym (*Metafizyka a religia*) zwrócono uwagę na postulowane w naukach humanistycznych różnice między literaturą metafizyczną oraz religijną. W przypadku twórczości autorki *Zielonych rolet* rozróżnienie to nie zawsze jest oczywiste, dlatego przyjęto określenie: liryka wymiaru *sacrum*, łączące wiersze metafizyczne, jak i te zaliczane do *stricte* religijnych. W podrozdziale następnym (*Sakralizacja przyrody*) zanalizowano liryki „uświęcające” i afirmujące naturę, zwłaszcza przestrzeń agrarną, łączące się z postawą franciszkańską oraz umiłowaniem braci mniejszych. Podrozdział kolejny (*Tajemnica – śmierć – jedność*) sformułowany został na zasadzie triady. Zinterpretowano w nim utwory poetyckie, w których znajdują się wątki metafizyczne. Jest to związane z wiarą w istnienie tego, co wykracza poza empirię, jak również z kosmologią. Interpretacje wierszy poświadczają, że Szymańska próbuje zgłębić tajemnicę bytu, zaś problematyka eschatologiczna wiąże się z przeświadczeniem jedności we wszechświecie. Śmierć nie stanowi w tym przypadku końca, lecz początek, pełnię. Przedmiotem zainteresowania w ostatnim podrozdziale („*Bóg jest obecny nawet w nieobecności...*”) są wiersze, które wolno zaliczyć do poezji wymiaru *sanctum*. Zwrócono uwagę na stosunek podmiotu mówiącego – odczytanego jako *homo religiosus* – do Boga oraz

na obraz Stwórcy. Poetyckie *credo* obecne jest przede wszystkim w modlitwach poetyckich i psalmach, które poddano szczegółowej analizie, aby dowiedzieć, że dialogiczność przejawia się w tęsknocie za nieosiągalnym, zbliżeniu do *sacrum*.

Dopełnieniem dysertacji jest aneks, w którym zamieszczono rozmowę autorki pracy z Adrianą Szymańską oraz faksymilia (fotografie, rękopisy i maszynopisy utworów niepublikowanych, listy).

Twórczość liryczna autorki *Imienia ludzkiego* jest poezją codziennego dialogu, bogatą tematycznie i interesującą warsztatowo. Można sytuować ją obok dorobku Ewy Lipskiej czy też Julii Hartwig ze względu na optykę antropologiczną, poetykę codzienności i reprezentowaną postawę uważności, ale także obok Anny Kamieńskiej czy Jana Twardowskiego ze względu na parantele z nurtem religijnym. Dorobek twórczy Adriany Szymańskiej zasługuje na miejsce na mapie polskiej literatury współczesnej i najnowszej, zwłaszcza liryki XX-XXI wieku, wzbogacając ją o poezję dialogu z naturą, metafizyką i religią, dyskurs o cielesności oraz korespondencję sztuk.

Słowa kluczowe: Adriana Szymańska, poezja XX-XXI wieku, poetyka miejsca, przestrzeń w poezji, kategoria czasu, literatura współczesna, poezja metafizyczna, liryka religijna, afirmacja przyrody, cielesność, poezja dialogiczna, muzyczność poezji, poetyka codzienności, liryka senilna

Aleksandra Nowak